

Příspěvek k dějinám lékáren Milosrdných bratří na území dnešního Slovenska v prvních desetiletích 20. století

AMBRUS T.

Veterinární a farmaceutická univerzita Brno, Farmaceutická fakulta, Ústav aplikované farmacie

Došlo 2. října 2009 / Přijato 11. listopadu 2009

SOUHRN

Příspěvek k dějinám lékáren Milosrdných bratří na území dnešního Slovenska v prvních desetiletích 20. století

Práce na základě archivních dokumentů přináší nové poznatky k dějinám lékáren Milosrdných bratří na území Slovenska. Členové Hospitálního řádu sv. Jana z Boha – Milosrdných bratří na území Slovenska pracovali v Spišském Podhradí, Bratislavě a Skalici. Ve všech místech provozovali vedle konventu nemocnici a lékárnu. Práce poukazuje na vliv událostí světových a regionálních dějin, zvláště první světové války, na řádový život a zdravotnickou činnost v jednotlivých konventech.

Klíčová slova: Milosrdní bratři – klášterní lékárny – 1. světová válka

Čes. a slov. Farm., 2009; 58, 237–240

SUMMARY

A contribution to the histories of the pharmacies of the Brethren of Mercy in the territory of contemporary Slovakia in the first decades of the 20th century

Based on archival documents, the paper presents new knowledge of the histories of the pharmacies run by the Brethren of Mercy in the territory of Slovakia. Members of the Hospitaller Order of St. John of God – Brethren of Mercy were active in Spišské Podhradí, Bratislava and Skalica. In these places, beside the convent, they ran a hospital and a pharmacy. The paper points out to the influence of the events of world and regional history, particularly the First World War, the life of the Order and health-service activities in the individual convents.

Key words: Brethren of Mercy – pharmacies in convents – First World War

Čes. a slov. Farm., 2009; 58, 237–240

Má

Úvod

Péče o lidi v nouzi – nemocné, chudé – od samého začátku byla a je i v současnosti důležitou součástí práce řeholních společenství. Ve smyslu učení Svatého písma je tato činnost považována za následování Ježíše Krista. Ošetřování nemocných se ve středověku věnovala celá řada řeholních společenství. Dalším obdobím rozkvětu pak bylo období protireformace (16.–18. století), kdy bylo založeno několik nových řádů zaměřených na poskytování zdravotnické péče. Jedním z nich byl řád Milosrdných bratří, který se brzy rozšířil po celém světě a svou charitativní činností vyvíjí dodnes. Dějinám činnosti Milosrdných bratří

v našem regionu již věnovalo pozornost několik autorů, např. v pracích¹⁻⁵⁾.

Řád Milosrdných bratří

Kořeny Hospitálního řádu sv. Jana z Boha – Milosrdných bratří sahají do první poloviny 16. století. V roce 1537 založil Portugalec Juan Ciudad (původním jménem Joao Cidade Duarte, 1459–1550) ve španělské Granadě laické společenství, které si za hlavní cíl dalo ošetřování nemocných. Bratrstvo bylo v roce 1572 schváleno papežem Piem V. V roce 1586 ho papež Sixtus V. bulou *Etsi pro debito* povýšil na laický řeholní řád a povolil jim skládání slibů a sjezdy generálních kapitul. Řádu byla

Adresa pro korespondenci:

PharmDr. Tünde Ambrus
Ústav aplikované farmacie FaF VFU
Palackého 1–3, 612 42 Brno
e-mail: tambrus@vfu.cz

Tab. 1. Personální zajištění činnosti Milosrdných bratří na území Slovenska v roce 1915

(*v bratislavské lékárně jeden provizor, jeden pomocník a jeden aspirant, dále další dvě osoby s lékárnickým vzděláním v jiném zařízení – prior konventu, hlavní lékař nemocnice)¹²⁾.

Konvent	Počet řeholníků	Lékárna	Na frontě	Ve vojenské službě
Bratislava	14	3 + 1 + 1*	1	3
Spišské Podhradie	3	1	-	-
Skalica	5	1	1	2
celkem	22	5 + 1 + 1*	2	5

papežem Urbanem VIII. v roce 1624 přiznána privilegia, umožňující vybírání almužen, je proto řazen mezi žebrařské (mendikantské) řády.

Řád zachovává řeholi sv. Augustina, doplněnou vlastními konstitucemi. Kromě základních slibů chudoby, čistoty a poslušnosti skládají členové řádu čtvrtý slib: slib hospitality, kterým se zavazují ke stálému ošetřování nemocných, a to i za cenu vlastního života. Řeholní společenství se záhy rozšířilo po celé Evropě, při jejich konventech byly zřízeny nemocnice a lékárny, členové řádu se uplatnili také jako ošetřovatelé raněných a nemocných vojáků ve válkách. Charitativní poslání řádu vystihuje i řádové heslo „*Per corpus ad animam*“ (Tělem k duši). Zakladatel společenství, Juan Ciudad, byl svatořečen roku 1690 jako sv. Jan z Boha a je uctíván jako patron ošetřovatelů nemocných a nemocnic^{6, 7)}.

Sídlem generálního převora řádu Milosrdných bratří je Řím. V roce 2008 měl řád celkem 1232 členů, kteří svou charitativní činnost vykonávali na pěti kontinentech, ve dvaceti státech světa, ve více než 200 komunitách⁸⁾.

Milosrdní bratři na území dnešního Slovenska

Nejstarším zaalpským konventem řádu je konvent ve Valticích, založený v roce 1605 hrabětem Karlem Lichtenštejnským I., který se stal mateřským domem všech dalších konventů ve střední a východní Evropě⁹⁾.

Prvním konventem Milosrdných bratří na území Slovenska byl konvent v Spišském Podhradí. Literární zdroje uvádějí, že byl založen v roce 1650 zásluhou polského knížete Stanislava Heraklia Lubomirského^{1, 4, 10)}. Archivní materiály z první poloviny 20. století, obsahující poznámky k dějinám konventu, uvádějí rok založení 1672¹¹⁾. Spišsko-podhradský konvent byl do roku 1730 součástí polsko-litevské řádové provincie, poněvadž město bylo jedním ze 13 spišských měst, zálohovaných Polsku uherským králem Zikmundem v roce 1412.

V roce 1669 přišli první Milosrdní bratři do Bratislavy a usadili se zde za podpory ostříhomského arcibiskupa G. Szelepcsényiho. Třetí konvent Milosrdných bratří na území Slovenska vznikl ve Skalici v roce 1796⁹⁾. Všechny uherské konventy, včetně konventů nacházejících se na území Slovenska, patřily původně do provincie germánské. V roce 1856 na návrh J. Scitovszkyho, ostříhomského arcibiskupa a primase uherského, byla vytvořena samostatná uherská řádová provincie se 13 konventy se sídlem v Bratislavě (od roku 1903 v Budapešti)⁴⁾. Vzhledem k tomu, že primárním posláním řádu byla péče o nemocné, můžeme hned se vznikem konventů počítat i se vznikem nemocnic a lékáren. Lékařny

Milosrdných bratří měly smíšený charakter – sloužily potřebám nemocnic (ústavní) a zároveň měly právo veřejnosti.

Milosrdní bratři a první světová válka

První světová válka v letech 1914–1918 zasáhla i do života nemocnic a lékáren Milosrdných bratří. Podle řádového schématismu z roku 1915 měla uherská provincie celkem 109 členů, z toho 25 členů působilo na frontě a 22 členů vykonávalo svoji činnost se zařazením do vojenské služby. K třem konventům na území Slovenska příslušelo 22 řeholníků, z nichž 2 působili na frontě, 5 působil ve vojenské službě v příslušných konventech (tab. 1)¹²⁾.

Členové řádu obětavě ošetřovali zraněné a nemocné vojáky ve svých nemocnicích. V bratislavské nemocnici řádu bylo v období od září roku 1914 do prosince roku 1916 ošetřeno celkem 1299 vojáků a kapacita nemocnice v roce 1916 dosáhla až 120 lůžek¹³⁾. Počínajíc zářím do listopadu roku 1914 měla také nemocnice v Spišském Podhradí vojenský charakter. Vojáci sem byli převezeni z levočské záložní vojenské nemocnice, která později byla před hrozcí invazí ruských vojáků přestěhována do Hatvanu (dnes Maďarsko)¹⁴⁾. Ve skalické řádové nemocnici byla od září 1914 zřízena pomocná vojenská nemocnice ve spolupráci s Červeným křížem s kapacitou pro 20 zraněných¹⁵⁾.

Válečné události kladly zvýšené nároky na provoz nemocnic a lékáren a ovlivnily i personální zabezpečení rutinního provozu. Personál lékáren zajišťoval léčiva a zdravotnický materiál jak pro nemocnici, tak pro veřejnost. Zvláště náročná byla práce bratislavské lékárny. Prior bratislavského konventu Filip Mura ve svém dopise ze dne 29. srpna 1916 žádá uherského provinciála o přesun dalšího lékárníka, příp. pomocníka do lékárny, protože provizor Achatius Kapás (tab. 2) již nestihá vykonávat svou práci při takovém vytížení bez ohrožení vlastního zdraví¹⁶⁾.

Nedostatkem kvalifikovaného personálu byla postižena i spišsko-podhradská lékárna, o čemž svědčí dopis priora konventu, Ludvíka Szepesiho, adresovaný provinciálovi. V dopisu ze dne 26. června 1918 Szepesi informuje provinciála o vizitaci lékárny župním lékařem dr. B. Rozsnyaim. Podle slov priora byl lékař s prostorem lékárny velmi spokojen, znepokojila ho ale práce vedoucího lékárníka, poněvadž se mu nepodařilo připravit vyhovující reagentie¹⁷⁾. Nutno podotknout, že když se zmíněný případ stal, bylo lékárníkovi Woltnerovi 76 let. Michal Woltner pocházel z Moravy, ve službách řádu

Tab. 2. *Provizoři lékárny Milosrdných bratří v Bratislavě v letech 1899–1919* ¹⁸⁾

Období	Jméno provizora
1899–1903	Jan Silhányi
1903–1904	Edmund Müller
1904–1905	Anton Halász
1905–1908	Modest Hindelang
1908	Jan Silhányi
1908–1909	Dezider Hiebsch
1909–1910	Anzelm Rontskevits
1910–1916	Emil Bodor
1916	Filip Mura
1916–1919	Achatius Kapás

Tab. 3. *Provizoři lékárny Milosrdných bratří v Spišském Podhradí v letech 1886–1922* ¹⁸⁾

Období	Jméno provizora
1886–1920	Michal Woltner
1920–1922	Bartoloměj Kacsúr

Tab. 4. *Provizoři lékárny Milosrdných bratří ve Skalici v letech 1899–1919* ¹⁸⁾

Období	Jméno provizora
1899–1904	Linus Argay
1904–1905	Ondřej Kempný
1905–1911	Levin König
1911–1913	Jeronym Szuromi
1913	Gerhard Bunder
1913–1919	Egidius Fajcsek

stál od roku 1861. Diplom magistra farmacie získal v Budapešti v roce 1872 a od roku 1886 nepřetržitě do roku 1920 (tab. 3), tedy po dobu 34 let, vedl jako provizor konventní lékárny v Spišském Podhradí ^{12, 18)}. Byl také aktivním členem Spolku spišských lékařů a lékárníků, vzniklého v roce 1867 ¹⁹⁾.

Řádový lékárník ze Skalice, Egidius Fajcsek (tab. 4) na podzim roku 1918 onemocněl těžkou infekční nemocí, tzv. španělskou chřipkou, která způsobila v Evropě několik pandemií, a podleho jí víc lidí, než zemřelo v první světové válce. O nemoci lékárníka informoval skalický prior Vincent Czuczor provinciála 13. listopadu 1918 a zároveň ho žádal o poskytnutí pomocníka pro zdejší lékárnu ²⁰⁾.

Po skončení první světové války a vzniku Československé republiky nastaly změny v řádovém životě Milosrdných bratří. Rozpad Rakouska-Uherska a vznik nových státních útvarů ve střední Evropě ovlivnil i organizaci řádových provincií. Na základě výnosu Kongregace řeholníků z 2. srpna 1919 byly tři slovenské konventy vyjmuty z uherské provincie a přiděleny rakousko-české provincii. O rozdělení provincií, příp. o vzniku nových však měla právo rozhodovat generální kapitula, která byla svolána do Říma na 31. říjen 1919. Zde bylo rozhodnuto o zřízení samostatné československé provincie, konventy na území Slovenska však zůstaly zatím pod správou maďarské provincie až do definitivního určení československo-maďarských státních hranic v roce 1920. Podobně byla diskutována příslušnost valtického a těšínského konventu. Závěrečného rozhodnutí o slovenských konventech a konventu valtickém se dočkali v lednu roku 1921, kdy výnosem Kongregace řeholníků byly tyto konventy přiděleny československé provincii. Těšínský konvent byl přičleněn k provincii polské ¹⁾.

Nejistá politická situace, dlouhá jednání při ustavení státních hranic a nejasnosti v otázkách příslušnosti konventů komplikovaly práce řeholníků v nemocnicích a lékárnách, k čemuž se přidal i poválečný zdevastovaný stav jejich konventů. Při vizitaci bratislavského a skalického konventu rakousko-českým provinciálem v červnu

roku 1919 bylo konstatováno, že skalický dům je „ve stavu nanejvýš neutěšeném, nemocnice v hrozném nepořádku a ani jeden nemocný v ní. Bratislavský konvent i nemocnice byly uvnitř v uspokojivém stavu, za to však venku ve stavu velmi neutěšeném a v nemocnici měli obyčejně jen čtyři nemocné.“ Prohlídka spišsko-podhradského konventu v listopadu 1919 zjistila, že „lékárna zela prázdnotou“, pacienti byli odesíláni do druhé lékárny a v nemocnici leželi tři nemocní ¹⁾.

O stavu skalické lékárny vypovídá zápis ²¹⁾, který byl sepsán 26. září 1919 u příležitosti předání lékárny uher-skými bratry českým bratrům po tom, co v srpnu téhož roku byly slovenské konventy přiděleny rakousko-české provincii. Ze zápisu se dozvídáme, že lékárna neměla k tomuto dni žádné závazky. V pokladně bylo 1193,81 korun a pohledávky za starší expedované recepty činily 2015,15 korun. Místnosti lékárny – officína, inspekční pokoj, laboratoř, pokoj laboranta, destilační místnost, sklady, sklep a půda – byly vybaveny potřebnými nástroji a zařízením. Hodnota léčiv a pomocných látek na skladě činila celkem 23 tisíc korun. Zařízení lékárny za uherskou provincii předal Egidius Fajcsek, provizor lékárny a Vincent Czuczor, prior konventu. Za rakousko-českou provincii lékárnu převzal Thasilo Kroutil, vikář konventu, a Klement Masopust, kněz a asistent lékárny.

Bratislavský konvent byl priorem Filipem Murou oficiálně předán československé provincii 1. března 1920. Konvent převzal československý provinciál Veremund Tvrdý a nově zvolený prior Homobonus Kyovský. V dalších dnech následovala inventarizace celého majetku konventu a bývalý prior a ostatní příslušníci maďarské provincie koncem měsíce Bratislavu opustili ²²⁾.

Spišsko-podhradský konvent byl československé provincii definitivně předán až v roce 1922. V tomto roce zde působili čtyři řeholníci, příslušející k maďarské provincii, jmenovitě Ludvík Szepesi, prior, Michal Woltner, subprior, bývalý provizor konventu, Bartoloměj Kacsúr, provizor lékárny a Pankrác Grössinger, ošetřovatel ²³⁾. Zápis o předání konventní lékárny byl maďarskými bratry vyhotoven dne 30. června 1922 ²⁴⁾. Závaz-

ky lékárny činily 391,12 Kč, pohledávky celkem 2198,40 Kč. Výše hotovosti v pokladně byla 23,34 Kč. Podle inventáře lékárny, což tvoří součást zápisu, hodnota skladových zásob lékárny byla 8818,70 Kč, z toho léčiva, pomocné látky a speciality v hodnotě 7047,70 Kč a obalový materiál v hodnotě 1771 Kč. Ze zápisu se dále dozvídáme, že si konvent v roce 1920 vzal půjčku ve výši 8000 Kč na přestavbu lékárny a nákup léčiv. Zápis za maďarskou provincii vyhotovil Bartoloměj Kacsúr, provizor, a Michal Woltner, bývalý provizor lékárny, dne 12. července 1922 ho potvrdil československý provinciál Veremund Tvrđý. Zařízení lékárny za československou provincii převzali dne 7. listopadu 1922 Alois Onotidián, nový provizor lékárny, a Thasilo Kroutil, prior konventu. Po předání veškerého majetku konventu příslušníci maďarské řádové provincie Spišské Podhradí opustili. Vzhledem ke svému vysokému věku zůstal zde pouze Michal Woltner, bývalý provizor lékárny.

ZÁVĚR

Události světových a regionálních dějin výrazným způsobem ovlivnily život a každodenní činnost členů řádu Milosrdných bratří. První světová válka a následující změny územního uspořádání střeoevropských států zasáhly nejen do organizace řádového života, ale také přímo ovlivnily zdravotnickou činnost v konventních nemocnicích a lékárnách. Po relativně klidném meziválečném období následovala druhá světová válka a po ní čtyři desetiletí trvajících přerušení existence a činnosti řeholních společenství.

LITERATURA A PRAMENY

1. **Bogar, B.:** Milosrdní bratří. Praha: Nákladem řádu 1934; s. 342.
2. **Fröml, F.:** Čs. Farm., 1975; 24, 455–458.
3. **Fröml, F.:** Farm. Obz., 1979; 48, 83–88.
4. **Sasvári, L.:** Orvostört. Közl., 1986; 32, 125–137.
5. **Rusek, V., Valášková, L., Drha, J.:** Kouzlo barokní lékárny v Kuksu. Praha: Eskira 2007; s. 59.
6. **Foltýn, D. a kol.:** Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha: Libri 2005; s. 878.
7. **Puskely, M.:** Kétezer év szereztesége I–II. Budapest: Dinasztia 1998; s. 1445.
8. Hospitaller Order of the Brothers of St. John of God, 2008 Statistics. Rome, General Secretariat, 2008, s. 8. <http://www.oh-fbf.it/Objects/Pagina.asp?ID=597&T=Statistics> [13. 7. 2009].
9. **Zahrl, B. (ed):** 400 Jahre Barmherzige Brüder in Mitteleuropa. Festschrift. Wien: Provinzialat der Barmherzigen Brüder 2005; s. 63.
10. **Duka-Zólyomi, N.:** Vlast. Čas., 1975; 24 (1), 30–37.
11. Magyar Országos Levéltár, Budapest (dále jen MOL) P 1270, 2. t., 2–3. l.
12. Az Irgalmasrend magyar tartományának névtára az 1915–16. évre. Budapest, A rend kiadása, 1916, s. 47.
13. MOL P 1259, 1. d., 1. t., 4. k., 137–145. l.
14. MOL P 1270, 2. t., 6. l.
15. MOL P 1258, 17. d., 22. t., dopis z 8. 9. 1914.
16. MOL P 1258, 10. d., dopis z 29. 8. 1916.
17. MOL P 1258, 9. d., 3. t., dopis z 26. 6. 1918.
18. MOL P 1258, 27. d., 48. t.
19. **Balázs, K.:** Gyógyszerésztörténet, 2008; 6 (3–4), 16–19.
20. MOL P 1258, 79. cs., 83. t., dopis z 13. 11. 1918.
21. MOL P 1258, 79. cs., 83. t., zápis z 26. 9. 1919.
22. MOL P 1258, 10. d., dopis z 31. 3. 1920.
23. MOL P 1270, 2. t., 4. l.
24. MOL P 1258, 46. cs., 62. t., zápis z 30. 6. 1922.